

Keywords: *human rights, prohibition of discrimination, European integration, legal clinic, international humanitarian law, higher legal education, legal clinical movement.*

*Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026 р.*

**УДК 378.147:34:001.891.5
DOI 10.31558/2786-5835.2026.1.2.3**

Богдан Юлія Валеріївна,
*доцент кафедри філософії, права та публічного управління
Національної академії статистики, обліку та аудиту,
кандидат юридичних наук,
керівник юридичної клініки «Юристи без кордонів»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6898-2675>*

Катасонова Кароліна Костянтинівна,
*студентка 3-го курсу
Національної академії статистики, обліку та аудиту,
клініцист юридичної клініки «Юристи без кордонів»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7385-4343>*

Чепурна Яна Тарасівна,
*студентка 3-го курсу
Національної академії статистики, обліку та аудиту,
клініцист юридичної клініки «Юристи без кордонів»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2509-7503>*

КЛІНІЧНА ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І ДОСВІД УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У статті досліджується роль юридичних клінік у трансформації сучасної юридичної освіти в умовах системних викликів, зокрема збройного конфлікту та необхідності забезпечення ефективного доступу до правосуддя для різних груп населення. Метою дослідження є визначення впливу клінічної юридичної освіти на формування професійних компетентностей майбутніх юристів, а також обґрунтування розширення її функціонального призначення в кризових та посткризових умовах. Також зроблено акцент на тому, що юридичні клініки впливають і на формування професійної ідентичності правника. Через роботу з клієнтами студент починає усвідомлювати, що право не є лише системою норм, а інструментом захисту людини. Це особливо важливо в умовах війни, коли значна частина звернень стосується не абстрактних юридичних конструкцій, а конкретних життєвих втрат, ризиків і потреб. Такий досвід формує емпатію, відповідальність і здатність бачити за юридичною проблемою людину.

Особливу увагу приділено трансформації діяльності юридичних клінік у період воєнного стану, коли їх функції виходять за межі традиційного освітнього компоненту та набувають ознак важливого правозахисного і соціального механізму як на локальному, так і на національному рівнях. Юридичні клініки надають безоплатну правничу допомогу, підтримують вразливі категорії населення, беруть участь у документуванні порушень, сприяють відновленню порушених прав та забезпеченню справедливості. У дослідженні обґрунтовано необхід-

ність інституціоналізації клінічної юридичної освіти у межах стандартів вищої освіти та посилення її інтеграції в освітні програми шляхом застосування міждисциплінарних підходів і інноваційних методів навчання. Зроблено висновок, що юридичні клініки відіграють стратегічну роль у формуванні практико-орієнтованої, соціально відповідальної та стійкої системи юридичної освіти, здатної ефективно реагувати на сучасні виклики та забезпечувати сталій розвиток юридичної професії і суспільства загалом.

Ключові слова: юридична клініка, клінічна юридична освіта, правнича освіта, доступ до правосуддя, воєнний стан, професійні компетентності.

Постановка проблеми. Юридична освіта в сучасному світі перебуває у стані системної трансформації, що зумовлена необхідністю адаптації до складних соціальних, політичних, економічних і технологічних викликів. Глобалізаційні процеси, розвиток цифрових технологій, ускладнення правовідносин, зростання ролі прав людини та зміна очікувань суспільства щодо якості правничої допомоги формують нові вимоги до професійної підготовки правників. У цих умовах правник повинен бути не лише носієм знань про право, а фахівцем, здатним ефективно застосовувати ці знання у реальних ситуаціях, діяти в умовах правової невизначеності, комунікувати з різними категоріями клієнтів та дотримуватися високих стандартів професійної етики.

Особливої актуальності зазначені питання набувають для України, яка функціонує в умовах повномасштабної війни. Воєнний стан суттєво трансформує правову систему держави, змінює характер правових потреб населення і водночас формує нові запити до правничої професії. Зростає кількість складних правових ситуацій, пов'язаних із захистом прав військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, членів сімей загиблих, осіб, які постраждали від збройної агресії, а також громадян, які втратили документи, житло, роботу або доступ до адміністративних і судових процедур.

Тому вкрай необхідним є пошук шляхів інтеграції юридичних клінік у сучасну правничу освіту не формально, а змістовно; як вони впливають на формування компетентностей молодого правника; у чому полягає специфіка українського досвіду під час війни; та які елементи цієї моделі можуть бути корисними для міжнародного дискурсу клінічної юридичної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика клінічної юридичної освіти в останні десятиліття стала предметом активного дослідження як у національному, так і в міжнародному науковому дискурсі. Розвиток цієї тематики пов'язаний із переосмисленням підходів до підготовки правників, зокрема з переходом від моделі пасивного засвоєння правових знань до практико-орієнтованого навчання, у якому студент формує професійні навички через досвід, рефлексію та супервізію.

Міжнародний досвід клінічної юридичної освіти ґрунтовно висвітлено у працях F. Bloch, J. Giddings, R. Wilson, L. Thomas, N. Johnson, J. Marson та інших

дослідників. F. Bloch у праці «The Global Clinical Movement» підкреслює, що клінічна освіта має глобальний вимір і поєднує розвиток професійних навичок із соціальною місією права [1; 2]. J. Giddings розглядає клінічну освіту через баланс між навчальним результатом і суспільною користю, наголошуючи на необхідності сталої організації клінік, які не можуть бути лише волонтерською активністю без методичної основи [3].

R. Wilson аналізує світове поширення клінічної юридичної освіти та характеризує її як одну з найсуттєвіших інновацій у юридичній освіті після утвердження кейсового методу в американській правничій школі [4]. Такий підхід дає змогу побачити юридичні клініки не як периферійне явище, а як освітню методологію, здатну змінювати спосіб мислення студента про право, клієнта, справедливість і професійну відповідальність.

У європейському контексті значну роль відіграють праці, присвячені місцю юридичних клінік в освітніх програмах університетів. Зокрема, J. Marson, A. Wilson та M. van Hoorebeek обґрунтовують необхідність клінічної юридичної освіти в університетських правничих школах, підкреслюючи її значення для готовності випускників до професійної діяльності [5]. «The Clinical Legal Education Handbook» за редакцією L. Thomas і N. Johnson пропонує практичні підходи до проектування, супервізії та оцінювання клінічних програм [6].

Питання доступу до правосуддя є одним із наскрізних у міжнародних дослідженнях клінічної освіти. У звітах і матеріалах LawWorks, а також у дослідженнях, присвячених мережам правових клінік у Великій Британії, підкреслюється, що юридичні клініки можуть частково компенсувати прогалини у доступі до безоплатної правової допомоги, особливо для соціально вразливих груп [7; 8]. Водночас міжнародні автори наголошують: клініка не повинна підмінити державну систему правової допомоги, а має виконувати власну освітню та соціальну функцію у межах професійної супервізії.

У вітчизняній літературі важливе значення мають праці В. Сущенка, в яких правнича професія розглядається крізь призму діяльності, етики та відповідальності, а клінічна освіта – як один із механізмів формування професійної культури майбутнього правника [9]. У навчальному посібнику «Правнича клінічна освіта в Україні» систематизовано організаційні та методичні засади діяльності юридичних клінік, зокрема питання підготовки студентів, роботи з клієнтом, правового аналізу, юридичного письма та етичних стандартів [10].

Окреме значення мають Стандарти діяльності юридичних клінік України, які визначають основні характеристики юридичної клініки, організацію її роботи, напрями правової допомоги та правової просвіти [11]. Нова редакція стандартів 2024 року є важливою для розуміння сучасної моделі українських юридичних клінік, оскільки вона відображає не лише освітній, а й інституційний вимір клінічного руху. Такі стандарти дають змогу розглядати юридичну клініку не як

ситуативний гурток або факультативну активність, а як структурований елемент правничої освіти.

У сучасних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється цифровізації клінічної освіти та кризовим моделям роботи. Пандемія COVID-19 показала, що юридичні клініки можуть адаптуватися до дистанційної взаємодії, застосовувати онлайн-консультування і цифрові канали комунікації без втрати освітнього змісту [12]. Український досвід війни поглиблює цю проблематику, оскільки цифрові інструменти стали не лише зручністю, а часто єдиним способом забезпечити безперервність правової допомоги та освітнього процесу.

Формування цілей статті. Завданням цієї статті є комплексний аналіз ролі юридичних клінік у трансформації юридичної освіти в умовах сучасних викликів, а також визначення їх впливу на формування професійних компетентностей правників і забезпечення доступу до правосуддя. Особлива увага приділяється українському досвіду функціонування юридичних клінік під час війни, оскільки саме цей контекст виявляє їх потенціал не лише як освітнього, але й як соціального та кризового інструменту. Для досягнення зазначеної мети у статті поставлено такі завдання: проаналізувати сучасні підходи до розуміння клінічної юридичної освіти у міжнародній науковій та освітній практиці; дослідити особливості функціонування юридичних клінік у країнах Європейського Союзу та США; визначити специфіку розвитку юридичних клінік в Україні; здійснити порівняльний аналіз міжнародного та українського досвіду; обґрунтувати роль юридичних клінік у формуванні професійних компетентностей правника; визначити напрями інтеграції клінічної освіти в освітні програми.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку юридичної освіти характеризується переходом від знанневої моделі до компетентнісного підходу. Такий перехід означає, що результатом навчання має бути не лише обсяг засвоєної інформації, а здатність студента застосовувати право у конкретній ситуації, оцінювати ризики, комунікувати з клієнтом, дотримуватися професійної етики та обґрунтовувати правові рішення. У цьому контексті клінічна юридична освіта виступає одним із найбільш ефективних інструментів формування професійної готовності майбутнього правника.

У міжнародній практиці юридичні клініки розглядаються як важливий складник правничої освіти. У США клінічні програми історично розвивалися як відповідь на потребу поєднати академічну підготовку з реальною правничою діяльністю. Вони часто інтегровані у навчальні курси, мають кредитне навантаження, систему супервізії та оцінювання. Студенти працюють із реальними клієнтами або реалістичними кейсами під контролем викладачів, що дає змогу формувати навички, які неможливо повноцінно здобути лише через лекційний курс або семінар [1; 4].

У країнах Європейського Союзу клінічна освіта має різні організаційні моделі. У частині університетів вона є самостійним курсом, в інших – інтегрується у практичні модулі, правопросвітницькі програми або проєкти співпраці з неурядовими організаціями. Спільною рисою є те, що юридичні клініки виконують подвійну функцію: вони навчають студентів через практику і водночас сприяють доступу до правової інформації та первинної правничої допомоги. Саме ця подвійність відрізняє клінічну освіту від звичайної навчальної практики.

Українська модель юридичних клінік формувалася у специфічних умовах. З одного боку, вона запозичувала міжнародні підходи до практико-орієнтованого навчання, супервізії та правопросвітницької діяльності. З іншого боку, українські клініки розвивалися у контексті постійної потреби у доступній правовій допомозі, обмеженості ресурсів і нерівномірного доступу населення до правничих послуг. Тому їх функція ще від початку була не лише освітньою, а й соціально значущою.

До повномасштабної війни юридичні клініки в Україні часто сприймалися як додатковий елемент правничої освіти. Вони виконували важливу роль у правопросвітництві, консультуванні громадян і розвитку практичних навичок студентів, однак не завжди були повноцінно інтегровані у освітні програми. Війна суттєво змінила цю ситуацію, що підтверджується зростанням активності юридичних клінік [13]. Клініки почали реагувати на нові категорії правових проблем, а їх діяльність набула більшої суспільної ваги.

Однією з ключових змін стала спеціалізація клінічної діяльності. Якщо раніше юридичні клініки здебільшого працювали з широким колом цивільно-правових, сімейних, трудових або адміністративних питань, то в умовах війни зросла потреба у консультаціях щодо військової служби, соціальних гарантій військовослужбовців і ветеранів, статусу внутрішньо переміщених осіб, компенсації за зруйноване майно, оформлення документів, перетину кордону, сімейних правовідносин у кризових обставинах, прав осіб, які постраждали від збройної агресії. Така спеціалізація підвищує якість допомоги і створює для студентів можливість глибше опанувати конкретні сфери права.

Спеціалізація має не лише практичне, а й освітнє значення. Вона дає змогу будувати навчання навколо реальних проблем, які потребують міжгалузевого аналізу. Наприклад, консультація для військовослужбовця може одночасно охоплювати питання адміністративного права, соціального забезпечення, трудових гарантій, сімейного права та процесуального захисту. Такий досвід формує у студента системне бачення права, що є важливішим за ізольоване знання окремої норми.

В умовах війни юридичні клініки не можуть ефективно діяти ізольовано. Співпраця з громадськими організаціями, адвокатами, органами місцевого само-

врядування, міжнародними партнерами та правозахисними ініціативами допомагає розширювати експертизу, скеровувати складні справи, організовувати правопросвітницькі заходи і забезпечувати студентам контакт із реальною професійною спільнотою. Такі партнерства формують для студента розуміння, що право існує не лише в аудиторії чи судовому рішенні, а у живому соціальному середовищі.

Особливе значення у клінічній освіті має супервізія. Робота студента з реальним клієнтом не може відбуватися без професійного наставництва, оскільки помилка у правовій консультації може мати суттєві наслідки для особи, яка звернулася по допомогу. Тому роль куратора юридичної клініки полягає не лише у перевірці документа або відповіді, а у навчанні студента професійному мисленню: як ставити запитання, як відокремлювати факти від оцінок, як перевіряти джерела, як визначати межі компетенції, як пояснювати клієнту можливі варіанти дій.

Клінічна освіта також має важливий етичний вимір. Студент уперше стикається з необхідністю дотримуватися конфіденційності, уникати конфлікту інтересів, поважати гідність клієнта, не створювати необґрунтованих очікувань і визначати межі власних знань. У традиційному навчальному курсі професійна етика часто залишається предметом теоретичного обговорення. У юридичній клініці вона перетворюється на практичну щоденну вимогу.

Порівняльний аналіз показує, що класичні моделі клінічної освіти у стабільних правових системах здебільшого спрямовані на поєднання навчання і сервісу для громади. Українська модель в умовах війни додає до цього ще один вимір – кризове реагування. Юридична клініка стає простором, де освітня функція поєднується з потребою швидко реагувати на масові правові проблеми, спричинені війною. Саме це дає змогу говорити про унікальність українського досвіду.

Важливо, що кризова функція юридичних клінік не заперечує їх освітньої природи. Навпаки, вона підсилює освітній ефект, оскільки студент працює з реальними ситуаціями високої соціальної значущості. Проте така робота потребує особливої обережності: не всі справи можуть бути предметом студентського консультування, а складні або ризикові питання мають передаватися практикуючим фахівцям. Тому ефективна клінічна модель повинна поєднувати доступність, якість і відповідальне визначення меж допомоги.

Окремого значення набуває питання сталості юридичних клінік. Клініка не може ефективно працювати лише завдяки ентузіазму окремих викладачів або студентів. Потрібні організаційні правила, підтримка закладу вищої освіти, підготовка кураторів, партнерська мережа, цифрова інфраструктура та механізми контролю якості. Міжнародний досвід свідчить, що сталість клінічних програм залежить від їх інституційного визнання, ресурсного забезпечення та включення до освітньої політики [3; 6].

Український досвід під час війни демонструє, що юридичні клініки можуть бути не лише реципієнтами міжнародних практик, а й джерелом власних рі-

шень, корисних для інших країн, які стикаються з кризами, масовим переміщенням населення або обмеженим доступом до правової допомоги. Модель, у якій юридична клініка поєднує освітню, соціальну, цифрову та кризову функції, має потенціал для ширшого міжнародного обговорення.

Отже, розвиток юридичних клінік в Україні треба розглядати як один із напрямів модернізації правничої освіти. Їх значення полягає не лише в тому, що студенти отримують практичний досвід, а в тому, що змінюється сама логіка підготовки правника. Правнича освіта стає більш наближеною до потреб людини, громади і суспільства, а студент отримує можливість сформувати професійну позицію ще до виходу на ринок праці.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що юридичні клініки є важливим інструментом трансформації сучасної юридичної освіти. Вони забезпечують перехід від переважно теоретичної моделі підготовки правників до практико-орієнтованого навчання, у межах якого студент формує професійні компетентності через роботу з реальними правовими ситуаціями, супервізію, рефлексію та етичне осмислення власної діяльності.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що у США та країнах Європейського Союзу клінічна юридична освіта давно розглядається як складник якісної підготовки правників. Водночас українська модель має власну специфіку, оскільки в умовах війни юридичні клініки поєднують освітню, соціальну, правопросвітницьку та кризову функції. Саме це надає українському досвіду особливої наукової та практичної цінності.

Для ефективної інтеграції юридичної клінічної освіти в освітні програми необхідно визначити її місце не лише як факультативної активності, а як елементу освітньої траєкторії студента. Це може передбачати обов'язковий або вибірковий курс «Юридична клініка», практичні модулі у межах галузевих дисциплін, зарахування клінічної роботи як практики, оцінювання рефлексивних звітів, портфолію документів і результатів супервізії. Важливо, щоб оцінювання не зводилося до кількості консультацій, а враховувало якість правового аналізу, етичність роботи, комунікацію та здатність до рефлексії.

Встановлено, що ключовими напрямками трансформації юридичних клінік в Україні є спеціалізація, розвиток партнерств і посилення ролі професійної супервізії. Спеціалізація дає змогу підвищити якість правової допомоги і формує глибші компетентності студентів у конкретних сферах права. Партнерства з громадськими організаціями і практикуючими юристами розширюють освітній простір і наближають студентів до реальних професійних стандартів.

Подальший розвиток юридичних клінік України потребує інституційної підтримки, ресурсного забезпечення та включення до стратегічних документів розвитку правничої освіти.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою моделей оцінювання ефективності юридичних клінік, аналізом їх впливу на професійну траєкторію випускників, вивченням цифрових форматів клінічної діяльності та дослідженням ролі юридичних клінік у післявоєнному відновленні України. Особливого значення набуває питання адаптації українського досвіду до міжнародного контексту, оскільки він демонструє здатність клінічної освіти реагувати на правові потреби суспільства в умовах надзвичайних викликів.

Отже, юридичні клініки виступають не допоміжним елементом, а важливим складником сучасної правничої освіти. Їх розвиток є необхідною умовою формування правника нового покоління – професійно підготовленого, соціально відповідального, етично стійкого і здатного діяти в умовах складних суспільних трансформацій.

Список використаних джерел

1. The Global Clinical Movement: Educating Lawyers for Social Justice / ed. F. S. Bloch. Oxford: Oxford University Press, 2011. 400 p.
2. Madhloom O., Antonopoulos I. Clinical Legal Education and Human Rights Values: A Universal Pro Forma for Law Clinics. *German Law Journal*. 2021. Vol. 22(5). P. 1–21.
3. Giddings J. Promoting Justice through Clinical Legal Education. Melbourne: Justice Press, 2013. 448 p.
4. Wilson R. J. Clinical Legal Education as a Means to Improve Access to Justice. *International Journal of Clinical Legal Education*. 2009. № 13. P. 27–38.
5. Marson J., van Hoorebeek M. Clinical Legal Education and the Training of Future Lawyers. London: Routledge, 2020. 320 p.
6. The Clinical Legal Education Handbook / L. Thomas, N. Johnson (eds.). London: University of London Press, 2020. 476 p.
7. Council of Europe. Access to Justice in Europe. Strasbourg: Council of Europe Publishing. URL: <https://www.coe.int/>
8. LawWorks. Clinics Network Report 2024. URL: <https://www.lawworks.org.uk/solicitors-and-volunteers/resources/lawworks-clinics-network-report-2024>
9. Сущенко В. М. Професія правник: діяльність, етика, відповідальність. Київ: БО «Благодійний фонд пам'яті Василя Кісіля», 2022. 160 с.
10. Правнича клінічна освіта в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Сущенко. Київ: Ваїте, 2020. 274 с.
11. Стандарти діяльності юридичних клінік України (редакція 2024 р.). Асоціація юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnyh-klinik-ukrayiny-redaktsiya-2024-r/>
12. International Journal of Clinical Legal Education. Clinical Legal Education and Access to Justice During and Beyond COVID-19. URL: <https://journals.sagepub.com/>
13. Асоціація юридичних клінік України. Звіт про діяльність юридичних клінік України 2023–2024. URL: <https://legalclinics.in.ua/>

Yuliia Bondan, Karolina Katasonova, Yana Chepurna. Clinical legal education under contemporary challenges: a comparative analysis and the Ukrainian experience during war

The article explores the role of legal clinics in the transformation of modern legal education amid systemic challenges, particularly armed conflict and the need to ensure effective access to justice for various population groups. The aim of the study is to determine the impact of clinical

legal education on the formation of professional competencies of future lawyers, as well as to justify the expansion of its functional purpose in crisis and post-crisis conditions. Emphasis is also placed on the fact that legal clinics influence the formation of a lawyer's professional identity. Through working with clients, students begin to realize that law is not merely a system of norms, but a tool for human protection. This is especially important in wartime conditions, when a significant part of requests concerns concrete life losses, risks, and needs rather than abstract legal constructs. Such experience fosters empathy, responsibility, and the ability to see the person behind the legal problem.

Particular attention is paid to the transformation of legal clinic activities during the period of martial law, when their functions transcend the traditional educational component and take on the characteristics of an important human rights and social mechanism at both local and national levels. Legal clinics provide free legal aid, support vulnerable categories of the population, participate in documenting violations, and contribute to the restoration of violated rights and the ensuring of justice. The study substantiates the need for the institutionalization of clinical legal education within the standards of higher education and the strengthening of its integration into educational programs through the use of interdisciplinary approaches and innovative teaching methods. It is concluded that legal clinics play a strategic role in forming a practice-oriented, socially responsible, and resilient system of legal education capable of effectively responding to modern challenges and ensuring the sustainable development of the legal profession and society as a whole.

Keywords: legal clinic, clinical legal education, legal education, access to justice, wartime, professional competencies.

Дата першого надходження статті до видання: 14.04.2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026 р.

УДК 342.7:305:378.096
DOI 10.31558/2786-5835.2026.1.2.4

Дмитрук Ірина Миколаївна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2228-0889>

Бондарчук Наталія Валеріївна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри правознавства
Поліського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8432-6275>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Статтю присвячено забезпеченню прав людини в контексті дотримання принципу гендерної рівності у діяльності юридичних клінік. Дослідження направлене на пошук практико-орієнтованих рішень, які дають змогу окреслити повну картину щодо гендерних питань у роботі юридичних клінік. Розглянуто основні нормативно-правові акти, які врегульовують досліджуване питання. Встановлено, що діяльність юридичних клінік спрямована на проведення правопросвітницьких заходів, консультування, адвокації та інших видів діяльності.